

УДК: 340. 142 (477)

Журавльова Г. С.
к. ю. н., доцент, завідувач кафедри
конституційного та трудового права
юридичного факультету ЗНУ

Вапков Є. Л.
студент 2-го курсу
юридичного факультету ЗНУ

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Ні Конституція України, ні Закон України "Про Конституційний Суд України" не дають визначення поняття "правові позиції", проте воно вживається у практиці Конституційного Суду України [1], що зумовлює наукову проблему правових позицій Конституційного Суду України, визначення їх ознак, природи, юридичної сили, механізму дії і значення в сфері Конституції України.

Отже, накопичений Конституційним Судом України практичний досвід зумовлює самообмеження його юрисдикції, щоб через правові позиції, сформульовані в актах Конституційного Суду України, не допустити свого втручання в компетенцію законодавчого органу і у вирішення політичних питань [2, с. 36].

Укладачі збірки "Правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях і висновках (1997-2003 роки)" обґрунтовано стверджують, що правові позиції Конституційного Суду України можуть міститися як у резолютивній, так і в мотивувальній частині рішень і висновків [3, с. 9].

В юридичній літературі не існує єдиної позиції стосовно визначення поняття правових позицій Конституційного Суду України, їх

розглядають: як систему правових аргументів, правоположень (праворозуміння), зразків (правих) прецедентного характеру, загальних правил, орієнтирів тощо [3]; як виявлення тих численних потенційних можливостей, тих багатих на юридичний зміст пластів, які в концентрованому вигляді містяться в конституційних нормах; як правові висновки і ухвалення Судом в результаті інтерпретації (тлумачення) Судом духу і букви Конституції, тлумачення ними конституційного змісту (аспектів) положень галузевих (чинних) законів, інших нормативних актів в межах його компетенції, які знімають невизначеність в конкретних конституційно-правових ситуаціях і слугують правовою основою підсумованих рішень Конституційного Суду, як систему аргументів, наведених Конституційним Судом для обґрунтування свого рішення.

Суддя Конституційного Суду Російської Федерації Г. Гаджиев розглядає правові позиції як виявлені і сформульовані Конституційним Судом на прикладі дослідження конституційності оспорюваної норми правові принципи, придатні для вирішення групи аналогічних справ, які мають прецедентне значення [4, с. 110-112].

В. Кривков вважає, що правові позиції - це

обґрунтування кінцевого висновку суду, який міститься в резолютивній частині рішення, сформульоване у вигляді правових висновків, установок, що утворюють інтелектуально-юридичний зміст рішення і мають загально-обов'язкове значення [5, с. 246].

На нашу думку, більш вдалим є запропоноване М. Вітруком визначення правових позицій Конституційного Суду як правових уявлень (висновків) загального характеру внаслідок тлумачення Конституції і виявлення судом конституційного змісту положень законів та інших нормативних актів у межах компетенції Конституційного Суду, що знімають конституційно-правову невизначеність і є правовою підставою остаточних рішень (ухвал) Конституційного Суду [6, с. 111].

Правова позиція може поєднувати як тлумачення норм Конституції, які застосовувались як еталон конституційності норм закону, що перевіряються, так і тлумачення змісту власне досліджуваного положення закону. Правові позиції поділяють на два різновиди: ті, які не є нормами і містять конституційні норми, тобто позиції, що є тлумаченням Конституції і даються в мотивувальній частині рішень Конституційного Суду, і ті, які з'являються в результаті конституційного провадження і отримують вираження в рішеннях Суду про офіційне тлумачення Конституції та з приводу вирішення спорів про компетенцію.

Правові позиції є необхідним елементом діяльності Конституційного Суду України. У процесі здійснення конституційного судочинства з усіх питань, віднесених до його компетенції, може виникати невизначеність у різних конституційно-правових ситуаціях. Для подолання такої невизначеності Суд, виходячи з букви і духу Основного Закону, за допомогою різних логіко-змістових операцій формує своє ставлення до такої конституційно-правової проблеми. Це ставлення і виражає найбільш адекватно Конституції України варіант поведінки для всіх правотворців і правозастосувачів.

Правові позиції Конституційного Суду України є наслідком конституційного судочинства, результатом його з'ясування або роз'яснення, офіційної інтерпретації положень Конституції України та законів України, проведення необхідних досліджень і вивчення матеріалів

справи, вилучених від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, судів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян і окремих громадян необхідних документів, матеріалів та інші відомостей, що стосуються справи, тощо.

В основу правової позиції Суду покладено наукові знання, конституційні принципи, правові доктрини і праворозуміння. Першоджерелом правової позиції є наукова і професійна правосвідомість самих суддів Конституційного Суду України, на підставі якої формується їх судова воля. Проявом судової волі є інтелектуальна діяльність щодо з'ясування і роз'яснення волі Основного Закону, матеріалізованої в його нормах, а також застосування всієї сукупності способів і прийомів тлумачення, які допомагають визначити єдине можливе розуміння суті предмета конституційного розгляду. Саме воля більшості суддів Конституційного Суду України і формує так звану правову позицію, яка долає невизначеність, що виникла у конкретному конституційному спорі. Правові позиції Конституційного Суду України можна поділити на два основних види: 1) правові позиції, сформульовані в результаті офіційного тлумачення Конституції і законів України; 2) правові позиції, сформульовані в результаті перевірки на відповідність Конституції України положень законів та інших правових актів. Правові позиції також класифікуються за: об'єктом конституційно-правової проблеми (стосуються понять, норм, принципів, інститутів); характером предмета регулювання (матеріально-правові і процесуально-правові); сферою суспільних відносин (правові позиції в галузі прав і свобод людини і громадянина, державного будівництва, місцевого самоврядування тощо) [7, с. 37].

П. Ткачук відносить правові позиції Конституційного Суду України до правових феноменів: "Правові позиції Конституційного Суду України можна сміливо віднести до розряду правових феноменів. Не передбачені в законі, вони вироблені в процесі діяльності органу конституційного контролю і набули ознак, які дають підстави вважати їх джерелами права. У

процесі практичної діяльності Конституційного Суду України з'явилася потреба звертатися до інтерпретаційних висновків, викладених у попередніх його рішеннях. Така потреба мала об'єктивний характер, оскільки, приймаючи рішення у новій справі, Конституційний Суд має враховувати вже вироблене ним розуміння норми чи положення закону. Існує точка зору, що виникнення правових позицій детерміновано правовою природою актів Конституційного Суду¹, і з нею певною мірою можна погодитися. На наш погляд, виникнення правових позицій обумовлено потребою в забезпеченні Конституційним Судом України таких конституційних принципів, як рівність конституційних прав і свобод громадян та рівність їх перед законом, адже, здійснюючи конституційний контроль, Конституційний Суд України повинен давати вірне розуміння тієї чи іншої норми закону, яв, як і сама норма, має однозначно застосовуватися суб'єктами правосвідомості і забезпечувати як рівність конституційних прав і свобод громадян, так і рівність їх перед законом. Відтак, інтерпретація Конституційним Судом норми закону в силу юридичної природи рішень Конституційного Суду України стає обов'язковою для всіх суб'єктів права, в тому числі для самого Суду. Такі інтерпретаційні висновки Конституційного Суду України називаються його правовими позиціями"[8, с. 10].

Правові позиції Конституційного Суду можуть міститися також в ухвалях суду, зокрема у "відмовних" ухвалях суду, які стосуються відмови у відкритті провадження у справі чи припинення провадження у справі або відмови у прийнятті конституційних звернень (подань) до розгляду. У цьому разі правові позиції будуть стосуватися переважно процесуальних питань, насамперед правил повідомості та допустимості.

Правові позиції Конституційного Суду України, засновані на інтеграції конституційних положень, мають, як правно, загальне значення, що дозволяє Конституційному Суду України застосовувати їх надалі і в інших аналогічних справах. У свою чергу це зумовлює трансформацію сформульованих раніше правових позицій в ухвали Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Таким чином, правова позиція Конституційного Суду України полягає у визначенні ставлення

Конституційного Суду України до нових правових відносин, які виникли у зв'язку з діяльністю держави, що визначає характер дій (позицій) Конституційного Суду України, які формуються в актах (у мотивувальній і резолютивній частинах) Конституційного Суду України. Правові позиції Конституційного Суду України мають глибоку наукову основу, набувають правової якості, загальнообов'язковості в силу статусу та авторитету Конституційного Суду України. Саме Конституційний Суд України, спираючись на правовий потенціал Конституції України, здатний розвивати закладені в ній фундаментальні цінності, тобто знаходити адекватні варіанти вирішення конфліктів, які відповідають її правовим основам. Правові позиції виступають своєрідною моделлю нового правового регулювання, матеріальним критерієм майбутніх правових норм.

Досліджуючи правові позиції, ми маємо визначити їх основні риси. Однією з ознак правової позиції, на наш погляд, повинен бути її правовий зміст. Правовою позицією є таке правоположення, на якому, власне, базується рішення суду. Тобто правовою позицією можна вважати тільки ту частину рішення, в якій міститься правовий висновок, викладається правове розуміння Конституційним Судом норм, положень, принципів, встановлених у Конституції чи законах України. Тому необхідно відрізнити правові позиції Конституційного Суду від висновків, які містяться в його рішеннях і не мають правового характеру [9].

Найважливішою ознакою правової позиції Конституційного Суду є її нормативність. Багато вчених поділяють думку, що правові позиції Конституційного Суду є елементом правотворчості. Зокрема, М. Вітрук підкреслює, що тлумачення положень Конституції неможливо здійснювати, не формуючи нових положень нормативного характеру. Голова Конституційного Суду Російської Федерації В. Зорькін зазначає, що правові позиції Конституційного Суду фактично відображають його особливого роду правотворчість і посідають певне місце в загальній системі джерел права. Ще однією ознакою правової позиції Конституційного Суду є присутність у ній неявного змісту правової норми чи положення закону. Така ознака впливає з цілью самого тлумачення як процесу, що має на

меті з'ясувати і роз'яснити норму, яку суб'єкти конституційного подалання (звернення) розуміють неоднозначно [8, с. 18-19].

Питання зміни чи перегляду правової позиції належать до компетенції пленарного засідання Конституційного Суду.

Правові позиції Конституційного Суду України вносять суттєвий вклад у розвиток не тільки положень Конституції України, а й конституційного права як базової галузі всієї системи національного права України. Зокрема, Конституційний Суд України значно розширив розуміння конституційних прав і свобод людини і громадянина, особливо стосовно права на життя, виборчих прав, права на свободу об'єднань, на участь в управлінні державними справами, права на працю, на соціальний захист, належний життєвий рівень, охорону здоров'я, освіту тощо.

Оскільки Закон України "Про Конституційний Суд України" та Регламент Конституційного Суду України не містять положень про правові позиції, це питання потребує законодавчого врегулювання.

Перелік використаних джерел:

1. Наприклад, у Рішенні Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 7-рп/2003 у справі про гарантії діяльності народного депутата України Конституційний Суд України зазначив, що правова позиція Конституційного Суду України щодо депутатської недоторканості викладена в Рішенні Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 9-рп, де, зокрема, зазначено: "Важливою конституційною гарантією є депутатська недоторканість, яка має цільове призначення - забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх функцій, вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер".

2. Тестеню М. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України // Вісник Конституційного суду України. - 2003. - № 4.

3. Чакон М.Г., Кириченю Ю.М., Кидисюк Р.А. та ін. Правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях і висновках (1997-2003 роки). Передмова. - К: Атіка, 2003.

4. Гаджиев Г.А. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации как источник права / Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: Сборник докладов. - М., 1999.

5. Кржижов В.А., Лазарев Л.В. Конституционная юстиция в Российской Федерации: Учебное пособие. - М.: Изд. БЕК, 1998.

6. Витрук Н.В. Конституционное правосудие в России (1991-2001 гг.): Очерки теории и практики. - М.: Городец-издат 2001.

7. Тестеню М. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. - 2003 - № 4.

8. Ткачук П. Правові позиції Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. - 2006 - № 2.

9. Так, у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2004 від 16 березня 2004 року (справа про друковані періодичні видання) міститься висновок Суду про те, що встановлення частиною другою статті 9 Закону України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захист журналістів" граничного рівня тарифу на оформлення передоплати та доставку передплатникам друкованих періодичних видань є політичною цінністю. Назвати такий висновок правовим важко, адже він не дає правового розуміння норми закону. Тому цю позицію Конституційного Суду можна визначити як суттєвою.